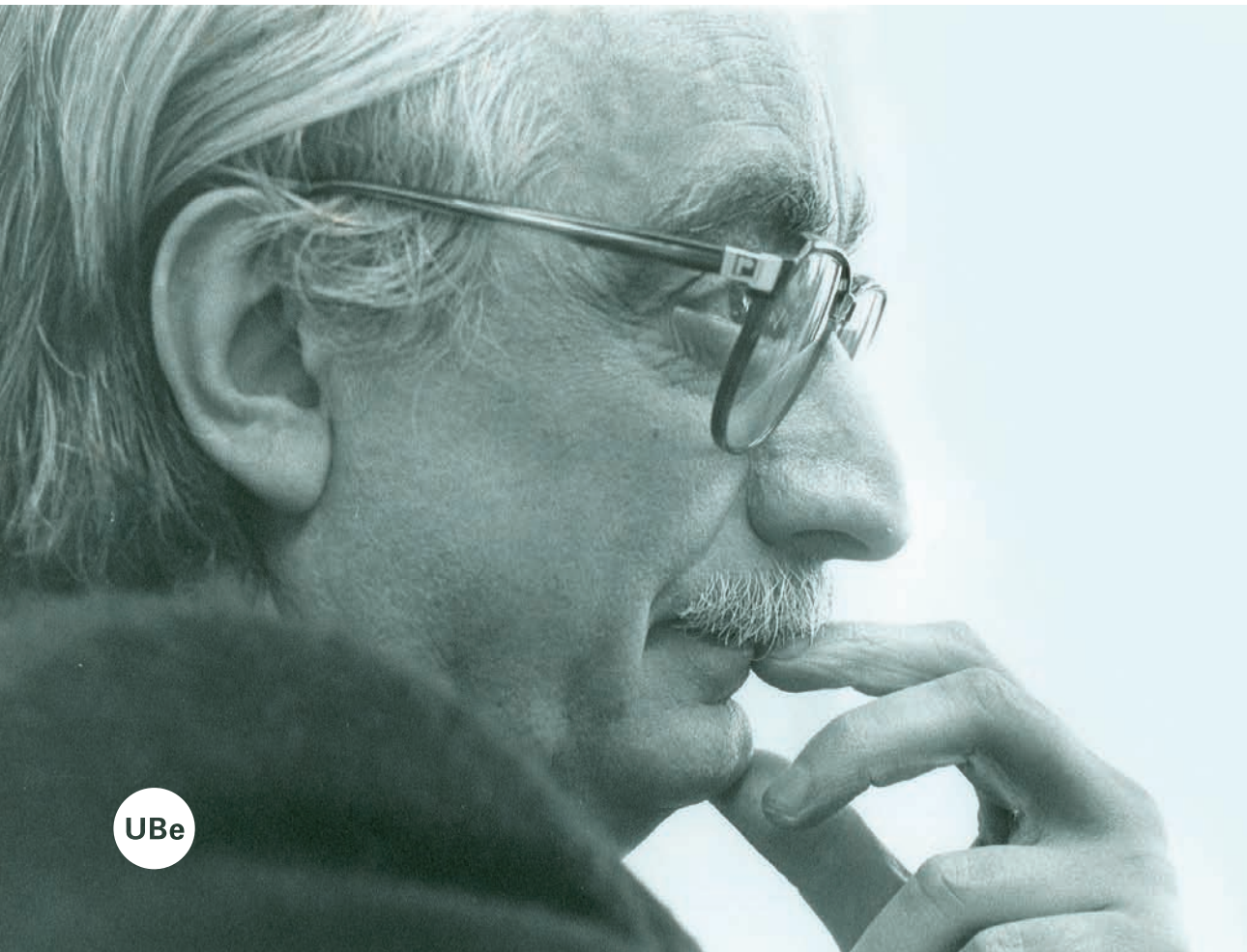

Joan Fuster

Figura de Temps

Antoni Martí Monterde
Teresa Rosell Nicolàs (eds.)

Sumari

ANTONI MARTÍ MONTERDE TERESA ROSELL NICOLÀS Joan Fuster: Figura de Temps	9
ANTONI FURIÓ <i>Nosaltres els valencians</i> , cinquanta anys després	13
JAUME PÉREZ MONTANER Figures i representacions de l'intel·lectual en Joan Fuster	51
PAU VICIANO Joan Fuster: una obra cívica entre la història i la política	73
DOMINIC KEOWN Joan Fuster, excepció o norma?	95
NEUS PENALBA SUÁREZ Joan Fuster i l'originalitat de ser un mateix. La riquesa teòrica de <i>Les originalitats</i>	113
SALVADOR COMPANYY Un cas aberrant de megalomania demòtica. Fuster lector de March.	135
ENRIC SULLÀ Una defensa de la crítica literària.	167
ANTONI MARTÍ MONTERDE Joan Fuster: assaig i europeisme.	193
Nota sobre els autors	235

Una defensa de la crítica literària

ENRIC SULLÀ

L'exposició que enceto té com a modestíssim objecte una nota bastant breu del *Diari 1952-1960*, del 10 de gener de 1956, que a l'índex del volum de 1969 de les *Obres Completes* de Joan Fuster du el títol «Crítica, crítics».¹ Examinar-la és una feina delicada perquè Antoni Martí l'ha comentat amb prou detall i molt d'encert en un article amb un títol engrescador: «Joan Fuster i la idea de crítica literària»,² que m'ha empès a recórrer al mateix escriptor per trobar un títol que em sembla adequat al que he provat de fer en aquest paper:³ posar de manifest l'eficàcia de la presentació, irònica sovint, però ben aguda, de l'ofici del crític (encarant-ne els aspectes negatius, com l'odi que susciten o els errors) i remarcar el lúcid diagnòstic sobre la funció de la crítica literària (del seu temps i d'avui), una presentació que és ben possible que servís a Fuster com a programa d'actuació i potser justificació de la seva pròpia carrera com a crític.⁴ També he intentat contextualitzar les observacions de Fuster, d'una banda, amb referències a la seva extensa obra, i, de l'altra, posant-lo en relació amb definicions, descripcions i defenses de la crítica extretes d'una sèrie de crítics de relleu.

El meu objectiu no s'ha limitat, doncs, a exaltar les bondats d'aquest grapat de pàgines, feina que hauria donat per a poc, sinó, al capdavant, a compartir

1. FUSTER, Joan, *Obres Completes, II, Diari 1952-1960*, Barcelona, Edicions 62, 1969, p. 208-218. La nota no du cap títol a *Obra Completa de Joan Fuster, volum primer*, Barcelona, Edicions 62, 2002, p. 467-474.

2. *L'Espill*, n. 10, 2000, p. 1-9, sobretot 6-9.

3. Fuster considera que «res no li seria més fàcil, al crític, que confeccionar una "Defensa de la crítica literària"», que és, al capdavant, el que acaba fent a la seva nota: vegeu *Diari 1952-1960 (OO.CC., II)*, p. 215. No sé si és una feina tan senzilla, però, en tot cas, hi he mirat de contribuir amb aquest paper.

4. Aquesta seria una explicació plausible per l'atenció que dedica a la crítica d'actualitat o periodística. Ho corroboraria una carta d'Ernest Martínez Ferrando a Fuster comentant la irada reacció d'un franciscà probablement a la seva *Antologia de la poesia valenciana* (1956), de la qual dona notícia BALLESTER, Josep, *L'agitació de l'escriptura*, Catarroja, Perifèric, 2009, p. 164-165.

amb Fuster, ampliant-ne les raons, la defensa i justificació de la crítica literària, amenaçada per perills tan diversos, i tan actuals, com la pèrdua progressiva de presència als mitjans de comunicació, la submissió a l'economia de mercat (que intenta prescindir d'intermediaris, potser de controls, i cerca el públic lector de manera directa), la temptació de la teoria i del mètode i l'entotsolament del món universitari. Són tantes les implicacions del problema de la crítica, que m'he proposat de mantenir-me dins dels límits esbossats per la nota fusteriana, així que no faré una anàlisi, ni molt menys una descripció, de la seva amplíssima obra com a crític i ressenyador (encara no recollida en volum),⁵ ni del lloc que ocupa o hauria d'ocupar en la història de la crítica literària catalana.⁶

Té tota la raó Jacques Derrida quan recorda que «la critique suppose le jugement, la décision volontaire ou le choix entre deux termes, et à l'idée du *krinein*, de la *krisis*, elle attache une certaine négativité».⁷ En efecte, avui la paraula crítica es refereix de manera gairebé exclusiva a l'art de jutjar, de discriminar les qualitats o els defectes d'alguna cosa, d'una obra literària per exemple, però en aquest cas, com ho repetiré després, amb una condició: el judici o l'opinió s'expressa de manera pública i raonada. Com a rerefons hi ha el fet que no cal criticar, censurar o trobar defectes en allò que està ben fet, amb la qual cosa s'ensopega amb un seguit d'impliacions: com se sap que alguna cosa està ben feta?, segons quina norma?, quina relació té qui jutja amb aquesta norma?, qui l'ha investit d'autoritat per emetre judici? És clara la negativitat a què es refereix Derrida, com ho corrobora l'accepció habitual de crítica referida tant a l'acció com a la persona que la realitza: «Fer notar els defectes de les persones, de les coses, [censurar] les accions, la conducta, d'algú» (DIEC). Però no tot ha de ser censura i negació, perquè hi ha una altra accepció de crítica referida a l'anàlisi del

5. Vegeu FURIÓ, Antoni, «La producció bibliogràfica de Joan Fuster», a *Homenatge a Joan Fuster*, València, Generalitat Valenciana, 1994, p. 365-379; MESSEGUER, Lluís B., «Les idees literàries», a *Homenatge a Joan Fuster*, p. 193-215; SUÏLS, Jordi, «La crítica literària de Joan Fuster», a PERPINYÀ, Núria (ed.), *Lectures al quadrat*, Lleida, Pagès, 1995, p. 185-247.

6. Vegeu MEDINA, Jaume, «La crítica literària i la història de la literatura», a MOLAS, Joaquim (ed.), *Història de la literatura catalana*, XI, Barcelona, Ariel, 1988, p. 285-300, però vegeu també l'apartat que li dediquen LLANAS, Manuel; PINYOL, Ramon, «La literatura d'idees», a MOLAS, Joaquim (ed.), *Història de la literatura catalana*, X, Barcelona, Ariel, 1987, p. 268-274.

7. «Une "folie" doit veiller sur la pensée», entrevista de François Ewald, *Magazine littéraire*, n. 286, 1991, p. 27bc. Si no hi ha cap indicació contrària, la cursiva de les citacions correspon a l'original, com en aquest cas.

coneixement, dels conceptes.⁸ En aquest sentit, l'activitat crítica s'exerceix en totes les àrees del saber i de l'acció humanes, per exemple sobre idees i valors del tipus que siguin (polítics, socials, filosòfics, religiosos, morals, etc.), prejudicis (a la manera il·lustrada, com els referents al cos o a l'erotisme) o sistemes de referències (l'humanisme erasmista o liberal, l'escepticisme, el relativisme, etc.), a gairebé totes les quals, ho remarco, ha fet aportacions intel·ligents i suggestives el mateix Fuster, no pas totes superades pel pas dels anys.

Per a Fuster és ben clar: «la mateixa operació de criticar» és l'operació de «judicar» (*OO.CC.*, II, p. 216, també p. 208 i 210) o, dit d'una altra manera, «jutjar és l'ofici del crític» (*OO.CC.*, II, p. 179). Això mateix defensava cap al final de la seva extensa carrera René Wellek, per a qui, al costat de la poètica (la propensió cap a la teoria, que en diria Fuster) i la interpretació, és una tasca ineludible de la crítica el «judgment, ranking, the decision about art and nonart».⁹ En un llibre ben recent sobre la crítica cultural i literària, Noël Carroll sosté amb tanta convicció com solidesa argumentativa que la valoració, el judici, és l'operació distintiva de la crítica, per la qual cosa crític és «who engages in the reasoned evaluation of artworks», qualsevol que estigui disposat a defensar la valoració proposada amb arguments.¹⁰ Pel seu costat, T. S. Eliot la descriu com «the commentation and exposition of works of art by means of written words»,¹¹ o, amb més precisió, «the statement in language of this structure [la de la percepció]; it is a development of sensibility».¹² Com a efecte de la percepció, de la lectura, hi ha un moviment d'apreciació, intel·lectual i emotiu en proporcions diverses, del qual la crítica és la racionalització o formalització, l'argumentació del que s'ha entès, l'exposició o justificació del valor que se li concedeix. O, encara, en una formulació més general, afirma R. Ohmann que la «[c]riticism is the formal writing and talking about literature that people like us do».¹³ El mateix Fuster diu que és «literatura sobre la literatura, i encara més, literatura tècnica» (*OO.CC.*, II, p. 209).

8. Només cal pensar en les tres grans crítiques de Kant o, més proper, en el racionalisme crític de Popper.

9. WELLEK, René, *The attack on literature*, Brighton, Harvester, 1982, p. 47.

10. CARROLL, Noël, *On criticism*, Nova York, Londres, Routledge, 2009, p. 7-8.

11. ELIOT, T. S., *Selected essays*, Londres, Faber & Faber, 1934, p. 24.

12. ELIOT, T. S., *The sacred wood* (1920), Londres, Methuen, 1969, p. 15.

13. OHMANN, Richard, «The social relations of criticism», a HERNADI, Paul (ed.), *What is criticism?*, Bloomington, Indiana UP, 1981, p. 191. Segurament Ohmann pensa més aviat en professors i crítics professionals que no en ciutadans interessats en la literatura.

Una taxativa declaració de Paul Valéry estipulant una clara frontera entre el crític i l'escriptor: «Toute critique, tout blâme revient à dire: *je ne suis pas toi*»,¹⁴ serveix a Fuster per precisar, sense citar-ne la font: «Aquell “jo no sóc tu”, afirmat amb un aire agressiu, [...] és considerat origen de la crítica», tant professional com dels mateixos escriptors.¹⁵ Una altra nota del mateix Valéry ordena la relació entre lector i crític: «La critique ne doit pas être un lecteur, mais le témoin d'un lecteur, celui qui le regarde lire et être mû. L'opération critique capitale est la détermination du lecteur. La critique regarde trop vers l'auteur. Son utilité, sa fonction positive pourrait s'exprimer par des avis de la forme suivante: *Je conseille aux personnes de telle complexion et de telle humeur de lire tel livre*».¹⁶ Enllà de la ironia, ni crítics ni lectors acceptarien aquesta última recomanació; n'hi hauria fins i tot d'aquests que dirien que tampoc no els cal la intervenció d'aquells, a qui, tant escriptors com lectors, poden fàcilment veure fent nosa davant o enmig o, pitjor, en contra, sempre de fora estant.¹⁷

Justament, tocant a la relació entre el crític i el lector, crida força l'atenció que Fuster, al pròleg de *Literatura catalana contemporània*, declari que el «substantiu “crítica”, i els seus derivats, m'han fet, sempre, una certa angúnia. Sobretot en les accepcions professionals o professorals que solen transportar. Jo, no em considero un “crític”, ni ganes. Les notes que ací he acumulat són, bàsicament, apunts d'un consumidor», és a dir, d'un lector.¹⁸ Si es compara amb les notes de 1956, Fuster es desdeia i en aparença refusava una part important de la seva obra com a ressenyador i crític, i reivindicava, orgullós, la seva condició de lector. En un altre pròleg, Fuster era encara més terminant: «El meu punt de partida és el d'un viciós de la lectura i el d'un curiós de les implicacions que un “text” comporta, sense pretendre mai sobrepassar els límits de l'opinió personal i ingènua».¹⁹

14. VALÉRY, Paul, *Tel Quel* (1941-1943), a *Œuvres, II*, París, Gallimard, 1960, p. 622.

15. FUSTER, Joan, «Fragment sobre la poesia» (1955), *Obres Completes, IV, Assaigs 1*, Barcelona, Edicions 62, 1975, p. 152. Vegeu STEINER, George, «“Crítico”/“Lector”» (1979), a *Lecturas, obsesiones y otros ensayos*, trad. B. McShane i J. Alfaya, Madrid, Alianza, 1990, p. 113.

16. VALÉRY, Paul, *Tel Quel*, p. 557.

17. STEINER, George, «“Crítico”/“Lector”», p. 108 i 110, i FUSTER, Joan, *OO.CC., IV*, p. 150. Parlant de fer nosa, no em resisteixo en aquest context a citar un aforisme de Fuster referit a una d'aquestes operacions, la interpretació: «Risc de l'exegesi.— El crític pot acabar creient que l'obra que comenta ha estat escrita *exclusivament* perquè ell hi exerceixi el seu ofici de comentarista», a *Judicis finals, Obra Completa de Joan Fuster, volum segon, Assaig 1*, Barcelona, Edicions 62, 2011, p. 255. Una afirmació bastant propera, la llegim a Honoré de Balzac: «La critique aujourd'hui ne sert plus qu'à une seule chose: à faire vivre la critique»: *Les journalistes. Monographie de la presse parisienne* [1843], París, Éditions du Boucher, 2002, p. 46.

18. FUSTER, Joan, *Literatura catalana contemporània*, Barcelona, Curial, 1976 [1972], p. 6.

19. FUSTER, Joan, *Literatura catalana contemporània*, p. 7.

En ordre invers, goso pensar que hi hauria força consens que Fuster era bastant més que un lector ingenu i que si les seves opinions eren personals, també és cert que, lector àvid com era, solien ser agudes, informades, intel·ligents, i servides amb una innegable força retòrica, sense defugir la polèmica.

Precisament en unes pàgines brillants recollides a *Diccionari per a ociosos* (1964),²⁰ sobre l'acte de llegir, Fuster distingeix dos tipus de lectors «bàsics i extrems»: un és el que «busca en el llibre [...] un viatge al món de les grans fantasies humanes» i l'altre és el que «pretén, a través d'ell [d'aquest món], i a través de l'escriptor, acostar-se a un enteniment més subtil i net del món que l'envolta», però tot seguit n'hi afegeix un tercer tipus: el lector professional, «el que llegeix per vocació o per obligació, crític o historiador de les lletres, que, per bé que en el fons participa del caràcter d'un dels altres dos, es veu embarcat en una aventura distinta, moltes vegades engegadora de la sensibilitat ingènua i de l'entusiasme espontani del lector corrent» (*OO.CC.*, VI, p. 83-84). Una observació que troba corroboració en Eliot quan aquest afirma que el «goce se profundiza en apreciación, que añade una fruición intelectual a la originaria intensidad del sentimiento. Cuando no nos contentamos con escoger y rechazar, sino que ordenamos lo escogido, hemos llegado a un segundo estadio en nuestro conocimiento de la poesía».²¹ També s'hi assembla el trajecte crític que descriu Jean Starobinski, un trajecte que va «[d]e una recepción ingenua a una comprensión global; de una lectura sin prevenciones, regida por las leyes internas de la obra, a una reflexión autónoma frente a la obra y a la historia en que se inserta».²²

En un pla més general, es pot convenir amb Steiner que el lector sol llegir pel gust de llegir i que no li cal explicar l'experiència a ningú,²³ ben al contrari que el crític, que ha de fer públic el seu judici, la seva ordenació, fins al punt —un dels perills de la crítica— que el crític llegeix «pels lectors», en lloc d'ells.²⁴ Una manera de presentar-ho, aleshores, seria dir, amb Steiner, que, si «el crític és *jutge* i *amo* del text, el lector n'és el *servent*».²⁵ Dins aquest marc, la posició de Fuster representaria un moviment constant entre totes dues posicions o figures, mirant de servir el text, però explicant la seva experiència, acceptant de ser jutge —no ben bé

20. *Sub voce* «Lectura», *Obras Completas*, VI, *Assaigs 2*, Barcelona, Edicions 62, 1991, p. 81-85.

21. ELIOT, T. S., *Función de la poesía y función de la crítica* (1933), trad. J. Gil de Biedma, Barcelona, Seix Barral, 1968, p. 32-33.

22. STAROBINSKI, Jean, *La relación crítica* (1970), trad. C. Rodríguez Sanz, Madrid, Taurus, 1974, p. 12.

23. STEINER, George, «"Crítico"/"Lector"», p. 113.

24. STEINER, George, «"Crítico"/"Lector"», p. 124-125.

25. STEINER, George, «"Crítico"/"Lector"», p. 127.

amo—,²⁶ curiós com diu de les implicacions d'un text que el menen, a vegades, a relacionar-lo amb la societat, la cultura i la literatura del moment, catalana o no, però refusant dictar sentència, responsable només de la seva opinió, com es pot comprovar, per exemple, a les introduccions a les obres de Salvat-Papasseit (1962), Espriu (1963) i Pla (1966),²⁷ així com a la de la poesia d'Andrés Estellés (1972).²⁸

Naturalment, Fuster sap que jutjar és una operació tan inevitable com ariscada perquè es realitza de manera constant: «“Triar és opinar”, deia Riba: “opinar és comparar” seria el complement de la frase».²⁹ Així que en un altre passatge sosté, no sense ironia: «Està escrit: “No judiquis, si no vols ser judicat” (o potser: “No judiquis, i no seràs judicat”; no me'n recordo). Bé. Tanmateix, i comsevulla que sia, segons sembla, serem —i ja ho som— irremeiablement judicats. ¿Per què, doncs, privar-nos ara del gust d'anar judicant els altres pel nostre compte» (*O.C.*, vol. 2, p. 231).³⁰ Amb prou sornegueria, Fuster posa de manifest que forma part de la convivència humana jutjar i ser jutjat o, més senzillament, triar, preferir, decidir. Com es pot evitar jutjar i ser jutjat? Potser en això pensava Baudelaire, quan sostenia que «la critique doit être partiale, passionnée, politique».³¹ No és tan diferent el que afirma Sartre, per a qui «la fonction de la critique est de critiquer, c'est-à-dire de s'engager pour ou contre et de se situer en situant»,³² escriptor, com és sabut, atentament seguit per Fuster.³³

Així, doncs, malament si la crítica és imparcial, desapassionada, objectiva, i malament si és parcial, apassionada i subjectiva. Col·labora a embolicar la situació un cert rebuig a qualsevol formalització de l'acte, considerat inefable, de la

26. Escriu Fuster: «No tengo ningún inconveniente en confesar que, como “lector”, a ratos ejerzo de “lector normal”, y a ratos practico la “lectura literaria”, especializada e insigne», a «Un pequeño Balzac. Literatura de consumo», *La Vanguardia*, 10 de juliol de 1974, a CARBÓ, Ferran (ed.), *Joan Fuster, viciós de la lectura*, València, Publicacions de la Universitat de València, 2005, p. 194.

27. Totes tres recollides a FUSTER, Joan, *Contra el noucentisme*, Barcelona, Crítica, 1977.

28. Recollit a FUSTER, Joan, *Obres Completes, V, Literatura i llegenda*, Barcelona, Edicions 62, 1977, p. 415-431.

29. FUSTER, Joan, «Pròleg a la segona edició», a *Literatura catalana contemporània*, p. vi. Fuster cita el principi del «Pròleg a una antologia de Jacint Verdaguer»: «Triar és opinar; una antologia no hauria d'ésser presentada sense una responsabilitat personal, sense un índex dels criteris segons els quals el col·lector ha seguit el seu autor per a sorprendre'l en els moments en què concorda millor amb ell mateix»: RIBA, Carles, *Obres completes, 2, Crítica 1*, Barcelona, Edicions 62, 1985, p. 258.

30. La citació correspon a Mateu 7,1 i a Lluc 6,37.

31. BAUDELAIRE, Charles, «À quoi bon la critique?» (*Les curiosités esthétiques*, Salon de 1846), a FAYOLLE, Roger, *La critique*, París, Armand Colin, 1964, p. 281.

32. SARTRE, Jean-Paul, *Situations I*, París, Gallimard, 1947, p. 213.

33. Vegeu PRUDON, Montserrat, «Joan Fuster, lector (viciós?) de literatura francesa», a CARBÓ, Ferran (ed.), *Joan Fuster, viciós de la lectura*, p. 81-105, especialment p. 85.

lectura o, encara més intangible, de l'experiència estètica. La interferència del judici, de la racionalitat, de l'atenció a la tècnica, hi ha qui diu que desfà l'encant de la comunicació directa del lector amb l'obra, amb els personatges, o, qui sap, amb l'escriptor o amb alguna mena de transcendència. Potser per això hi ha qui voldria restringir l'ofici de crític als qui hi entenen de debò, els escriptors, o, com a mal menor, a les confidències de lector a lector, sense autoritat els uns damunt dels altres. Només així s'explica que Anatole France escrigui que «[l]e bon critique est celui qui raconte les aventures de son âme au milieu des chefs-d'œuvre»,³⁴ o que Jules Lemaître declari que la crítica «consiste à définir et expliquer les impressions que nous recevons des œuvres d'art».³⁵

Fuster planteja un problema molt important quan recorda que «durant segles i segles, públic, autors i literatura han viscut sense crítica, almenys sense una crítica *expressa*, com la que avui posseïm» (*OO.CC.*, II, p. 210).³⁶ L'afirmació exigeix una matisació urgent, perquè, de crítica, ja se'n fa al segle IV aC, a Alexandria, on els residents del Museu exercien com a filòlegs (i gramàtics) i crítics (terme reivindicat més aviat pels estudiosos de Pèrgam) per la labor d'edició i comentari dels textos homèrics,³⁷ però l'ús del terme referit a la funció crítica no és reprès fins avançat el Renaixement i no es consolida fins al segle XVIII, i sobretot, al XIX, quan la crítica literària esdevé una professió.³⁸ Encara més, és possible afirmar que hi hagi hagut reflexió sobre la producció literària al llarg dels segles, tant per part dels escriptors, que han defensat les seves obres, com dels lectors, que han posat per escrit les seves opinions, o dels retòrics i gramàtics, que en parlaven i l'ense-

34. FRANCE, Anatole, «Il n'y a pas de critique objective» (1888), a FAYOLLE, Roger, *La critique*, p. 305.

35. LEMAÎTRE, Jules, «Pour une critique impressioniste» (1893), a MOLHO, Raphaël (ed.), *La critique littéraire en France au XIXe siècle*, París, Buchet/Chastel, 1960, p. 242. Vegeu ELIOT, T. S., *The sacred wood*, p. 4-8, i *On poetry and poets*, Londres, Faber & Faber, 1957, p. 117-118.

36. Eliot examina l'absència de crítica des d'un altre punt de vista: «Es bien sabido que algunos períodos creadores de gran poesía no conocieron la crítica escrita, y que en otros de crítica abundante la poesía ha sido inferior; este hecho ha sugerido a muchos una antítesis entre lo crítico y lo creador, entre edades críticas y edades creadoras»: *Función de la poesía y función de la crítica*, p. 33.

37. Vegeu PFEIFFER, Rudolf, *Historia de la filología clásica*, I, *Desde los comienzos hasta el final de la época helenística* (1968), trad. J. Vicuña i M. R. Lafuente, Madrid, Gredos, 1981.

38. Vegeu WELLEK, René, «The term and concept of literary criticism», a *Concepts of criticism*, New Haven, Yale UP, 1963, p. 21-36, i «A historical perspective: Literary criticism», a *What is criticism?*, p. 297-321; també WILLIAMS, Raymond, *Palabras clave* (1983) [1976], trad. H. Pons, Buenos Aires, Nueva Visión, 2000, p. 85-87.

nyaven, i fins dels filòsofs, com Plató i Aristòtil, que en feien la teoria i la sotmetien a una incipient legislació. El gran conjunt de textos que avui anomenem literatura, un terme que amb el sentit actual no s'usa sinó des de la primera del segle XIX, tinguem-ho present,³⁹ ha anat acompanyat gairebé des de l'origen d'un seguit de pràctiques o discursos que han contribuït a aconseguir-li reconeixement i legitimitació, a fer-li un espai dins de la cultura.⁴⁰ Al costat de la teoria (poètica, retòrica o preceptiva) i de la història, la crítica (en les seves nombroses variants) ha estat un d'aquests discursos (o metadiscursos); només cal pensar en el paper dels manifestos i debats crítics en els moviments literaris dels segles XIX i XX.

Comptat i debatut, es podria defensar que la història de la crítica literària és la història de tot allò i només de tot allò que s'ha escrit sobre literatura, amb la qual cosa ens trobarem amb un munt de textos de procedència i característiques ben diverses, per tota mena d'autors, que tenen un avantatge: també és la història de com s'ha llegit i valorat la literatura.⁴¹ Aleshores el problema és com distingir el que és específicament crítica del que és història, teoria, preceptiva, poètica o mera opinió, simple xerrameca. El que sembla segur, corroborant Fuster, és que és més valuós, digne d'atenció prou constant i, doncs, de conservació, tot allò que passa com a literatura, que no pas el que s'escriu sobre la literatura, però també sembla clar que la literatura, pel valor i la funció que una societat li atorga, exigeix, demana, espera, atenció dels lectors, dels altres escriptors, dels censors segurament (eclesiàstics, polítics, morals) i potser d'especialistes que no són sinó lectors qualificats.

Ja he dit abans que la crítica literària com a activitat diferenciada sorgeix al XVIII en el moment de formació de l'opinió pública, junt amb l'expansió de la teoria del coneixement i l'anàlisi del saber,⁴² però com a professió dins del camp

39. De la formidable bibliografia que s'ocupa del concepte, em limito a mencionar ESCARPIT, Robert, «La definició del término "literatura"» (1962), a *Hacia una sociología del hecho literario*, trad. L. A. Gil López, Madrid, Cuadernos para el Diálogo, 1974, p. 258-272; MIGNOLO, Walter, *Para una teoría del texto literario*, Barcelona, Crítica, 1978, p. 28-41; HERNADI, Paul (ed.), *What is literature?*, Bloomington, Indiana UP, 1978; DI GIROLAMO, Costanzo, *Teoría crítica de la literatura* (1978, 1981), trad. A. Pérez, Barcelona, Crítica, 2001.

40. Vegeu LOTMAN, Jurij, «Sobre el contenido y la estructura del concepto de "literatura artística"» (1973), a *La semiosfera*, I, trad. D. Navarro, Madrid, Cátedra, 1996, p. 162-181, i DUBOIS, Jacques, *L'institution de la littérature*, Bruxelles, Labor/Nathan, 1983, p. 95.

41. SPARSHOTT, Francis, «The problem of the problem of criticism», a *What is criticism?*, p. 4-5.

42. Vegeu KOSELLECK, Reinhart, *Crítica y crisis* (1959), trad. R. de la Vega, Madrid, Trotta, 2007; HABERMAS, Jürgen, *Historia y crítica de la opinión pública* (1962), trad. A. Doménech i R. Grasa, Barcelona, G. Gili, 1986; DELFAU, Gérard; ROCHE, Anne, *Histoire/Littérature*, Paris, Seuil, 1977; HOHENDHAL, Peter U., *The institution of criticism*, Ithaca, Cornell UP, 1982; EAGLETON, Terry, *The function of criticism*, Londres, Verso, 1984.

de les lletres, tant a França com a Anglaterra, no es constitueix fins al XIX amb l'abaratiment dels costos d'edició i la producció creixent de llibres, en paral·lel a l'expansió de diaris i revistes, l'activitat dels cafès i dels salons i, sobretot, la formació d'un mercat literari, amb editors, llibreters i escriptors professionalitzats i un públic lector estable. De fet, assenyala Thibaudet, la professió de crític neix junt amb la dels professors i dels periodistes, cadascuna de les quals exerceix un tipus específic de crítica, en un ambient propici per la necessitat d'inventariar el passat (de fer història) i d'aixecar acta del present que se'n distanciava (recordem la bel·ligerància de la crítica romàntica, que n'anunciava de posteriors encara més radicals) i, finalment, en l'atmosfera del pluralisme que arrelava en el liberalisme.⁴³

El mateix Thibaudet ofereix una tipologia de la crítica que presenta com a direccions i no com a tipus fixos: la crítica espontània és la crítica de la bona gent (*honnêtes gens*), dels lectors comuns,⁴⁴ feta pel públic més implicat i pels seus intèrprets més immediats, com ara els periodistes, i per tant cenyida a l'actualitat; la crítica professional és obra d'especialistes com ara professors i historiadors, i, finalment, la crítica dels artistes o dels mestres, és a dir, dels escriptors mateixos, al capdavant part interessada i, per a molts, els únics vertaderament capacitats per a fer crítica.⁴⁵ Eliot ofereix també una tipologia de crítics i menciona el crític professional, caracteritzat de manera exclusiva per la seva obra crítica; el crític fervent és una categoria peculiar perquè, refusant fer de jutge, actua com a advocat dels escriptors, oblidats o menystinguts, i mira d'atreure l'atenció del públic cap a ells; el crític acadèmic o el crític teòric, no sempre reunits en el mateix individu i amb perfils diversos; i, per acabar, el crític poeta, categoria en què es reconeix el mateix Eliot.⁴⁶ Avui parlariem de tres tipus de crítica: la dels escriptors, la d'actualitat o

43. THIBAUDET, Albert, *Physiologie de la critique* (1930), París, Nizet, 1971, p. 8-17.

44. Aquest lector comú podria ser el *common reader*, del qual ja va parlar V. Woolf: «The common reader [...] differs from the critic and the scholar. He is worse educated, and nature has not gifted him so generously. He reads for his own pleasure rather than to impart knowledge or correct the opinions of others. Above all, he is guided by an instinct to create for himself, out of whatever odds and ends he can come by, some kind of whole - a portrait of a man, a sketch of an age, a theory of the art of writing. He never ceases, as he reads, to run up some rickety and ramshakel fabric which shall give him the temporary satisfaction of looking sufficiently like the real object to allow of affection, laughter, and argument. Hasty, inaccurate, and superficial, snatching now this poem, now that scrap of old furniture without caring where he finds it or of what nature it may be so long as it serves his purpose and rounds his structure, his deficiencies as a critic are too obvious to be pointed out» (1925). Vegeu també KERMODE, Frank, «The common reader», a *An appetite for poetry*, Londres, Fontana, 1989, p. 47-58.

45. THIBAUDET, Albert, *Physiologie de la critique*, p. 21-22.

46. ELIOT, T. S., *Criticar al crítico*, trad. M. Rivas Corral, Madrid, Alianza, 1967, p. 10-12. Sobre el fenomen dels poetes crítics, vegeu WELLEK, René, «The poet as critic, the critic as poet, the poet-critic», a *Discriminations*, New Haven, Yale Up, 1970, p. 253-274.

periodística i la universitària o especialitzada, tenint en compte que no són compartiments aïllats, com advertia Thibaudet, i que un mateix individu pot pertànyer a dues o fins a tres categories. Per arrodonir, s'hi podria afegir la crítica militant, de grup, d'escola o moviment (imparable o no), amb proporcions variables de participació de crítics i escriptors.

Conscient de les condicions materials d'un professional de les lletres a l'espai lingüístic català i encara més residint a València,⁴⁷ Fuster té molta raó quan diu que als «nostres dies —segle XIX i el que portem del XX— la crítica literària ha pres consistència com a modalitat individualitzada del periodisme: és el periodisme literari per antonomàsia. A les pàgines dels diaris, dels *magazines*, de les revistes, té el seu lloc indeclinable» (*OO.CC.*, II, p. 210).⁴⁸ Havent conreat un temps la poesia, sense deixar mai l'assaig,⁴⁹ simultaniejant la crítica de caire acadèmic amb la d'actualitat, arribat tardanament a la universitat, podríem dir que Fuster és un notable compendi de totes les categories de la crítica literària, per bé que, per a la defensa de la crítica, tria la crítica periodística, la més exposada als errors, la més efímera. Encara més, si pensem atenció a la situació de la literatura catalana actual adoptant una perspectiva sociològica, si l'analitzem en termes de sistema literari, és fàcil adonar-se de les dificultats per exercir la crítica, més encara, de la carència d'un espai crític suficient, entre altres raons per la notòria escassetat de llocs on publicar i perquè els pocs que hi ha ja estan ocupats o l'espai disponible és mínim.⁵⁰

Per pròpia experiència, Fuster sap que la «crítica activa o militant és “crítica dels vius”, i la “crítica dels vius” no deixarà mai de ser una operació flanquejada de disgustos. Al capdavant, el crític pertany al mateix món, de vegades al mateix cercle, que l'escriptor que critica [censura?] o que hauria de criticar [censurar?]: l'amistat o l'enemistat, conveniències o temors, poden interferir-se en els seus dictàmens estimatius» (*OO.CC.*, II, p. 212). Una situació que es complica més si

47. Vegeu, per exemple, «Literatura i societat», *Diari 1952-1960* (*OO.CC.*, II), p. 266-280.

48. És ben negativa la visió del periodisme de STEINER, George, *Presencias reales* (1989), trad. J. G. López Guix, Barcelona, Destino, 1991, p. 40-42, 60 i 65.

49. Vegeu SEVA, Antoni, «J. Fuster, assagista», a *Joan Fuster en els seus millors escrits*, Barcelona, Arimany, 1982, p. 43-54.

50. Els canals d'opinió que ha obert Internet no tenen encara, sembla, un efecte suficient en la creació d'estats d'opinió o difusió de la creació literària, encara que n'assenyalin tendències. Malgrat això, vull mencionar un bloc amb el títol: «Crítica de la crítica» (<http://criticadelacritica.wordpress.com/>), que recull i analitza textos de crítica catalana.

s'observa «la presència, directa o dissimulada, en les paraules del crític, d'això que, aprofitant la terminologia del catecisme, diríem “respectes humans”» (*OO.CC., II*, p. 211). De fet, els odis entre crítics i escriptors sovintegen: «Per regla general, els escriptors dolents, i els escriptors mitjans, odien el crític, perquè els denuncia en la seva incapacitat o en la seva mitjaneria, o simplement perquè prefereix silenciar-los quan fa recompte de valors» (*OO.CC., II*, p. 212). Només cal pensar en els greuges o ressentiments (no sé si dir-ne odis) generats per les exclusions de les antologies que han fet època en la poesia catalana després de 1939: *Antologia de la poesia catalana, 1900-1950*, de J. Triadú (1950, revisada el 1973), i *Poesia catalana del segle xx*, de J. M. Castellet i J. Molas (1963), preconitzadora aquesta del «realisme crític» al qual va dedicar unes quantes pàgines Fuster.

També és veritat que «el bon escriptor, el gran escriptor, tampoc no acostuma a concedir-li [al crític] un tracte millor. O el desdenya per inepte, o —posat que el trobi prou elogiós i discret— se'l mira amb condescendència, com es miraria un lacai o un acòlit» (*OO.CC., II*, p. 212). Abunden els escriptors que s'eforcen a puntualitzar que no llegeixen les crítiques, o que, si les llegeixen no en fan cas. El que és segur, conclou Fuster, és que «els literats creadors, de tota mena i categoria, coincideixen a acusar el crític de ser un d'ells però fracassat [...]. “Il existe dans tout critique un auteur impuissant”, va escriure Balzac matisant-ho més» (*OO.CC., II*, p. 213).⁵¹ Fuster no té cap inconvenient a reconèixer que sí que «n'hi ha, de crítics, que són creadors impotents o fracassats», però s'apressa a advertir que hi ha una tendència a «desorbitar la qüestió» (*OO.CC., II*, p. 213). És habitual citar el cas de Sainte-Beuve, novel·lista fracassat, però crític d'èxit, o amb prou èxit si més no.

Ara cal demanar-se si n'hi ha prou d'haver fet una novel·la o un poema per fer de crític. Encara més, si s'ha de tenir èxit de públic i de crítica com a escriptor per tal de poder fer de crític. Però, aleshores, qui decidirà si l'obra del crític escriptor és prou bona? Hi ha cap grau específic de qualitat perquè algú que ha intentat d'escriure també pugui fer de crític? Estirant el fil, ens podem preguntar

51. Vegeu BALZAC, Honoré de, *Les journalistes*, p. 45. Trobem un altre pas de rosca a *Le dictionnaire des idées reçues* de G. Flaubert: «Critique.— Toujours éminent.— Est censé tout connaître, tout savoir, avoir tout lu, tout vu.— Quand il vous déplaît, l'appeler un Aristarque (ou eunuque)» (*Ceuvres complètes*, II, París, Seuil, 1964, p. 306). També demostra bastant de menyspreu pels crítics J.-P. Sartre: «Il faut se rappeler que la plupart des critiques sont des hommes qui n'ont pas eu beaucoup de chance et qui, au moment où ils allaient désespérer, ont trouvé une petite place tranquille de gardien de cimetière»: *Qu'est-ce que la littérature*, París, Gallimard, 1948, p. 35-36. En un to molt del 68, vegeu HAMM, Peter, «El gran crítico», a *Crítica de la crítica* (1968), trad. M. Faber-Kaiser, Barcelona, Barral, 1971, p. 23-45.

si cal ser dramaturg per jutjar una obra de teatre, pintor per jutjar un quadre (o una instal·lació), director o actor per jutjar una pel·lícula. Només la gent de l'ofici pot parlar de les obres de l'ofici? Aparentment, sí, però no cal forçar gaire l'argument per veure com és d'innecessàriament restrictiu. I tampoc no garanteix res, perquè un escriptor, un artista, pot ser tan parcial, tan subjectiu com vulgui, és a dir, es pot equivocar com qualsevol lector o crític. De fet, per a l'escriptor crític el més segur seria ocupar-se dels escriptors del passat, perquè és ben probable que consideri com a rivals alguns dels seus contemporanis i els trobi més defectes que no mèrits. Però tampoc no cal que sigui així, és clar, perquè oportunament recorda Fuster que «els esperits més il·lustres de totes les èpoques han estat terriblement predisposats al sentiment de la rivalitat literària» (*OO.CC., II*, p. 213).⁵² No crec que sigui excessiu dir que un no es pren la molèstia d'escriure una novel·la o confegir un llibre de poemes si no hi creu, si no té la convicció que el que fa té prou valor, si no està disposat a defensar el producte del seu esforç en oposició al que altres han fet. Només cal pensar en les polèmiques protagonitzades pels romàntics contra els classicitzants o pels realistes contra els romàntics, i, més a prop, de les diverses branques de l'avantguardisme (*OO.CC., IV*, p. 174-176). A Catalunya entren a l'inventari les polèmiques dels noucentistes contra els modernistes o les protagonitzades pels defensors del realisme social o crític contra la literatura de tradició simbolista.

Fuster afirma que la «crítica, per una exigència cultural profunda, s'ha convertit en els nostres dies en una ocupació, o en una inclinació, que excedeix els quadres de la crítica professional. No trobareu, potser, cap escriptor, gran ni petit, que no hagi agafat la ploma un dia o altre per opinar sobre un llibre, sobre un autor, sobre un moviment literari, sobre els conceptes fonamentals de la literatura» (*OO.CC., II*, p. 214). En bona part la preocupació es deu al fet que «[l']escriptor dels nostres dies està mancat de seguretats estètiques —tant com de les altres— i ha de bastir-se'n de noves, però ja pel seu sol esforç, a còpia d'experiència i de meditació, replantejant-se des de l'arrel totes i cada una de les qüestions que l'art i la missió d'escriure suposen» (*OO.CC., II*, p. 214). Certament és una preocupació compartida per Eliot o Valéry, entre els autors que he citat, tots dos també bons exemples d'una altra afirmació de Fuster, que «sempre, en cada escriptor, hi ha hagut un crític implícit, sobretot respecte a la pròpia obra, i en alguna mesura respecte a l'obra

52. *L'Obra completa de Joan Fuster, volum primer* (2002) corregeix un error (una coma) d'aquest passatge a les *Obres Completes, II*.

d'altri. Escriure és, efectivament, escriure d'una certa manera, sobre uns certs temes, amb una certa intenció: la tria de la manera, dels temes, de la intenció, i la pugna per realitzar-los en un grau noble de perfecció, comporta una actitud vigilant, jutjadora i indagadora, que es confon amb la del crític» (*OO.CC.*, II, p. 215).

Aquesta asserció, la confirma Valéry, que sosté amb èmfasi que «tout véritable poète est nécessairement un critique de premier ordre»,⁵³ i en un altre lloc observa que «lorsqu'un artiste se propose de produire une œuvre si complexe, ou si vaste, ou si neuve pour lui [...] il est conduit à se faire une *théorie* d'apparence générale, à puiser dans le langage abstrait une autorité contre soi même, qui lui facilite son entreprise sous couleur de lui imposer des conditions universelles».⁵⁴ No em descuido d'Eliot quan escriu que per crítica entén «toda la actividad intelectual encaminada a averiguar qué es poesía, cuál es su función, por qué se escribe, se lee o se recita, bien —suponiendo, más o menos conscientemente, que eso ya lo sabemos— a apreciar la verdadera poesía», i afegeix, una mica més avall, que preguntes com ara «¿[q]ué es la poesía? ¿Qué es un buen poema?, constituyen [...] las dos metas de toda labor crítica».⁵⁵ En el context que he proposat, pren molt de sentit el comentari de Fuster, recorrent a Jean Paulhan (un crític avui bastant oblidat,⁵⁶ confirmant un dels motius de la nota que examino): «Em sembla que és Paulhan qui ha dit que, avui, la meitat del que escriu un literat no té altre fi que justificar l'altra meitat. En la bibliografia de molts dels nostres grans escriptors actuals hi ha, potser no la meitat caricaturesca que assenyala aquest crític, però sí una bona porció d'escrius dedicats a la reflexió literària, a la crítica en suma» (*OO.CC.*, II, p. 215).⁵⁷

És innegable que hi ha hagut molts escriptors, bons escriptors, que han estat crítics notables, encara que convindria precisar si han estat bons crítics dels altres o d'ells mateixos o si només han fet teoria sobre el seu art. Per exemple, Eliot ha estat un bon crític d'ell mateix, perquè ha sabut explicar el que volia fer, i un crític apreciable dels escriptors que corroboraven la seva pròpia obra, a més d'haver tingut la capacitat de generar conceptes que, extrets del context en què apareixen, han esdevingut d'aplicació general, com és el cas del correlat objectiu; però també és conscient de les limitacions d'aquest tipus de crítica (*workshop criticism*, en diu) quan adverteix que allò que «has no relation to the poet's own

53. VALÉRY, Paul, *Œuvres*, I, París, Gallimard, 1957, p. 1335.

54. VALÉRY, Paul, *Œuvres*, I, p. 1242-1243.

55. ELIOT, T. S., *Función de la poesía y función de la crítica*, p. 30.

56. És citat per MOLAS, Joaquim, «Retòrics i terroristes en la poesia catalana de postguerra», *Els Marges*, n. 9, 1977, p. 3-6.

57. Fuster fa al·lusió al *Petit préface à toute critique*, París, Minuit, 1951, p. 13.

work, or what is antipathetic to him, is outside of his competence», i hi afegeix que «the critic's judgment may be unsound outside his own art». ⁵⁸ Pel seu costat, Valéry va dedicar un gran nombre de pàgines a teoritzar sobre l'art en general i la poesia en particular, amb pàgines notables sobre poetes que li feien costat, com Mallarmé, i molt poques sobre altres escriptors. En la literatura catalana, parlant només de poetes, destaca, quasi sobra dir-ho, l'obra crítica de Riba, però hi podríem afegir la de Carner, menys coneguda, o la de Teixidor; més a prop, és importantíssima la feina crítica de G. Ferrater. Però també és cert que hi ha escriptors que no han fet crítica, com Guerau de Liost, o molt poca, com S. Espriu. Per l'altre costat, són pocs els crítics que s'han arriscat en la creació; de fet, la majoria no ho ha intentat i s'ha limitat a la digna feina de ressenyar o seguir l'actualitat. Un cas curiós seria decidir si J. Ferraté ha estat un crític (molt important) que ha fet poesia (potser no tan important) o un poeta que també ha fet crítica. En últim terme, cal tornar a preguntar-se si un lector (perquè un crític és un lector, ben preparat, però un lector) no té dret a jutjar, en el sentit que sigui, allò que llegeix.

Quant als valors, Fuster és contundent: «Mai l'obra d'art en general, i particularment l'obra literària, no podria ser apreheesa amb simples "criteris estètics". En la pràctica ni tan sols els mateixos crítics que sustenten aquests "criteris" no arriben a substreure's a la contradicció que suposa el fet d'acudir, adonant-se'n o no, a instàncies superiors o anteriors a l'estètica» (*OO.CC., II*, p. 177-178). Conseqüència del «punt de vista estètic» exclusiu, la crítica esdevé, continua Fuster, «una mera "crítica d'estil"», que resulta impracticable quan escriu Fuster (el 1955), potser tenint present tant Charles Du Bos, ocasió de l'anàlisi, com l'estilística dominant a la universitat espanyola de l'època, representada sobretot per Dámaso Alonso. Ara, Fuster du a l'extrem l'argument que l'autor s'expressa mitjançant l'estil; millor encara, s'hi encarna (com vol Du Bos), per la qual cosa conclou amb una pregunta rellevant per al discurs present: «¿Com "jutjarem" [...] quan davant nostre hi ha, primer que res, la nua humanitat de l'artista o de l'escriptor, això sí, "encarnada" en un "estil" més o menys estimable?». Fuster adverteix que la «temptació immediata, sobretot quant a la literatura, serà derivar cap a la valoració ètica o política» (*OO.CC., II*, p. 179). No s'equivoca Fuster: als anys cinquanta i seixanta del segle passat tot era classe i ideologia, però dels anys vuitanta i noranta ençà, la raça i sobretot el gènere han esdevingut criteris rellevants en l'anàlisi de la literatura i, per extensió, dels productes culturals.

58. ELIOT, T. S., *On poetry and poets*, p. 107. Vegeu també *Criticar al crític*, p. 28 i 29.